

DISCERNĂMÂNTUL SPIRITUAL (DIAKRISIS) ÎN TRADIȚIA PATERICALĂ. CONSIDERAȚII

Lect. univ dr. Daniel LEMENI

Abstract: The gift of discernment is a special quality of the Desert Fathers. An elder has the gift of discernment, namely he is able to recognize the true character of ascetics he encounters. The cultivation of this virtue was a central element in the spirituality of the desert.

Keywords: Desert Fathers, discernment, character of ascetics, virtue, the spirituality

Discernământul spiritual ocupă un loc extrem de important în spiritualitatea ascetică. Această importanță rezidă în faptul că în practica îndrumării spirituale, părintele duhovnicesc trebuie să țină cont întotdeauna de temperamentele și nevoile specifice ale ucenicilor săi¹.

Acest lucru reiese foarte clar din *Pateric*, o cloecție de apoftegme ale Părinților deșertului din secolul IV.

În primul rând trebuie spus că atunci când tinerii asceți cereau un „cuvânt de mântuire” de la Bătrânul (avva) lor ei nu căutau o axiomă teologică, ci, mai curând, un sfat concret pe care să-l aplice vieții lor ascetice. Aceasta e de fapt lecția fundamentală pe care o putem desprinde din *Pateric*, și anume că ucenicul nu poate progresa duhovnicește în afara relației cu o autoritate căreia el i se supune³³. Lipsa de experiență îi va impune întotdeauna ucenicului alegerea unui părinte duhovnicesc, deoarece în viața duhovnicească este destul de riscant să trăiești de unul singur, și deci neînsoțit de oameni care să aibă experiența luptei spirituale: „Așadar, o, fiule, cine vrea să ia crucea și să-i urmeze lui Hristos prin neîncetata cercetare a gândurilor, prin multă grijă pentru mântuire, prin înțelegere și multă sîrguință pentru Dumnezeu și prin întrebarea slujitorilor lui Dumnezeu, care sunt de același suflet și de același gând, și care poartă aceeași luptă, trebuie să-și sporească, înainte de toate, cunoștința și înțelegerea. Aceasta din motivul ca nu cumva, neștiind pe unde și cum umblă, să călătorească în întuneric, lipsit

¹ Inima ascetului în care putem întâlni șiruri de gânduri și intenții (*logismoi*) era extrem de importantă în practica îndrumării spirituale. De aici rezultă importanța covârșitoare a darului discernământului (*diakrasis*) la Părinții pustiei. Așa cum a afirmat Peter Brown inima însăși a monahului este acum cartea cea nouă. Această „carte” cerea o exegeză infinit de experimentată și o îndelungată experiență spirituală din partea asceților. Altfel spus, pentru înțelegerea „mișcărilor profunde din inimă”, a stratagemelor și capcanelor pe care le punea diavolul în inimă era nevoie de iscusința unui ascet încercat în astfel de chestiuni duhovnicești: „Trecerea de la o cultură a cărții la o cultură *Dei*, a fost salutată pe drept ca fiind realizarea cea mai mare și mai specială a Bătrânilor din pustia Egiptului: ea însemna descoperirea unui nou alfabet, cel al inimii” (Peter Brown, *Trupul și societatea*, trad. de Ioana Zirra, Editura Rao, București, 2000, p. 243).

de lumina sfeșnicului. Căci cel ce călătorește după socoteala sa, fără cunoștința evanghelică și fără călăuzirea cuiva, de multe se împiedică și cade în multe gropi și curse ale celui rău, mult rătăcește și prin multe primejdii trece, și nu știe la ce țintă va ajunge. Pentru că sunt destui care au trecut prin multe osteneli și nevoițe, și au răbdat pentru Dumnezeu rele pătimiri și scârbe multe. Dar prin faptul că au umblat după socoteala lor și n-au putut deosebi lucrurile, nici n-au cerut sfatul aproapelui, aceste osteneli ale lor au rămas deșarte și fără rost”².

Ceea ce definește în mod fundamental relația dintre un avva și ucenicul său în practica îndrumării spirituale la Părinții pustiei e comunicarea orală sau dialogul. Textele patericale încep într-un mod cât se poate de simplu: „Într-o zi un frate a venit la avva cutare și l-a întrebat...”, sau „Câțiva frați s-au dus la avva cutare ca să ceară sfat și cuvânt de mântuire”.

Pentru a ilustra această dimensiune ascetică tonifiantă, simplă și profundă la Părinții pustiei vom lua ca exemplu următoarea apoftegmă: „Un frate s-a dus la avva Macarie Egipteanul și l-a rugat: «Avva, spune-mi un cuvânt». Bătrânul îi zice: «Du-te în cimitir și ceartă morții!». Fratele s-a dus, i-a certat și a aruncat cu pietre, apoi s-a întors să-i spună bătrânului (că a îndeplinit porunca). Acesta l-a întrebat: «Și ce ți-au spus?». «Nimic». Bătrânul îi zice: «Du-te iarăși mâine și laudă-i». Fratele s-a dus și i-a laudat făcându-i «apostoli», «sfinți», și «drepti». Apoi s-a întors la bătrân și i-a zis: «I-am laudat». El l-a întrebat: «Și nu ți-au răspuns nimic?». Fratele a zis: «Nu». Bătrânul îi zice: «Ai văzut, așadar, cât i-ai certat și cât i-ai laudat, iar ei nu ți-au spus nimic. La fel și tu, dacă vrei să te mântuiești, fii mort, neluând în seamă nici nedreptatea oamenilor, nici lauda lor, precum morții. Astfel vei putea să te mântuiești»³.

Din această apoftegmă se poate vedea foarte bine că acel „cuvânt de mântuire” al avvei nu era destinat tuturor, ci el este adresat unui ascet anume aflat într-o situație specifică. În mod evident acest cuvânt putea dobândi ulterior o aplicare mai largă. Avva Macarie a promovat în apoftegma de mai sus *flexibilitatea* duhovnicească, adică o atitudine în care părintele spiritual trebuie să aibă în vedere datele particulare și specifice ale ucenicului său.

În acest sens *Patericul* e plin de sfaturi concrete, dar nu cade niciodată în rețetar, ci, dimpotrivă, în majoritatea cazurilor vedem cum Bătrânul ezită să dea reguli sau porunci ucenicului său: „un frate l-a întrebat pe avva Pimen: «Câțiva frați locuiesc la mine, vrei să le poruncesc?». Bătrânul răspunde: «Nu, fă tu întâi ce ai de făcut și, dacă ei vor să trăiască, vor vedea și vor face și ei», la care fratele îi zice: «Părinte, dar ei vor să le poruncesc». Bătrânul

² Sfântul Marcu Ascetul, „Epistolă către Nicolae Monahul”, în *Filocalia*, vol. I, trad. de Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2005, p. 293.

³ Avva Macarie Egipteanul 22, pp 220-221.

zice: «Nu, fii pentru ei pildă (*typos*), nu legiuitor (*nomothetes*)»⁴. Pentru dobândirea acestui discernământ spiritual e nevoie de multă asceză, astfel încât nu oricine poate să-și asume sarcina îndrumării duhovnicești. A îndruma fără să dispui de această amplă experiență duhovnicească înseamnă a te expune unor riscuri foarte mari. Asupra acestui pericol atenționa în mod răspicat Părintele Antonie de Suroj atunci când spune că, „marea primejdie care îl pândește pe preotul tânăr și lipsit de experiență, dar plin de entuziasm și nădejde, este aceea că, uneori, tinerii care ies de pe băncile școlilor teologice își închipuie că hirotonia întru preot i-a umplut de înțelepciune, de experiență, chiar și de darul <deosebirii duhurilor>, transformându-se în felul acesta în ceea ce întâlnim adesea sub denumirea de <tineri stareți/stăreți>. Cu alte cuvinte, fără a avea încă o oarecare maturitate duhovnicească, fără a avea cel puțin acea cunoaștere care să se poată numi proprie experiență, ei socotesc că deja au învățat tot ceea ce este de trebuință ca să-l poată lua de mână pe păcătosul care se căiește și să-l ducă deja de pe pământ la cer»⁵.

În lumina acestor considerații se poate spune că avva trebuie să rămână „mai degrabă mistagogul decât legiuitorul”⁶, deoarece el nu își formează ucenicul impunându-i legi, ci mai curând oferindu-i propriul său exemplu (*typos*). În calitatea sa de mistagog părintele spiritual este asemenea unui grădinar care „cunoaște natura și felul plantei, a florilor, condițiile climatice în care ea trăiește. Astfel, un părinte duhovnicesc trebuie să ajute această floare (ucenicul) să se dezvolte într-un mod propriu naturii sale specifice”⁷.

De pildă, aflăm din *Pateric* că „Un frate a venit la avva Pimen și-i zice: «Îmi semăn ogorul și dau din el pomană». Bătrânul îi zice: «Bine faci». Fratele s-a dus cu mare osârdie și a sporit în facerea de bine. Avva Anub a auzit povestea și-l întreabă pe avva Pimen: «Nu te temi de Dumnezeu să spui asemenea vorbe fratelui?». Bătrânul a tăcut, iar după două zile trimite după frate și-i zice de față cu Anub: «Ce mi-ai spus mai deunăzi, că aveam gândul la altceva?». Fratele îi zice: «Am spus că îmi semăn ogorul și dau din el de pomană». Avva Pimen i-a zis: «Eu am crezut că vorbești despre fratele tău mirean. Dacă tu faci asta, află că nu este treabă de călugăr». Auzind fratele s-a întristat și a zis: «Dar nu știu să fac altceva și nu pot să rămân cu ogorul neșemănat». După ce a plecat, avva Anub s-a plecat înaintea avvei Pimen și i-a zis: «Iartă-mă!». Avva Pimen i-a răspuns: «Am știut de la început că nu e treabă de călugăr, dar am vorbit după cugetul lui, îmboldindu-l să se

⁴ Avva Pimen 174, p. 295.

⁵ Mitropolitul Antonie de Suroj, *Adierea Duhului: purtarea de grijă față de suflete*, Editura Doxologia, Iași, 2015, pp. 206-207.

⁶ A. Scrima, *Timpul rugului aprins. Maestrul spiritual în tradiția creștină răsăriteană*, Editura Humanitas, București, 2010, p.172.

⁷ Antoine de Souroge, *Sur le père spirituel et la paternité spirituelle* (Conférence prononcée a Moscou, 1997), în “Buisson Ardent”, Le Sel de la Terre, 2004, p.187.

ostenească întru milostenie. Acum va face același lucru, dar plin de supărare»⁸.

Din apoftegma de mai sus vedem cum ascultarea nu înseamnă pentru ucenic supunerea la o lege pe care Bătrânul o sancționează sau o interpretează într-o manieră proprie. Sensul adevăratei paternități e până la urmă acela de a da viață ucenicului, de a-i asigura un spațiu prin care acesta să se dezvolte în propria sa cale, și, totodată, să ajungă la măsura vocației sale proprii. Nu putem vorbi, așadar, de o asceză „în general”, de o disciplină valabilă pentru toți, deoarece calea fiecărui ucenic e dictată de felul său propriu de a fi, precum și de configurația sa lăuntrică.

Sentințele patericele nu pot îmbrăca din acest motiv formele deducției speculative, și nici nu pot lua forma construcțiilor sau elaborărilor sistematice. Dimpotrivă, aici se practică ceea ce am putea numi în termenii lui A. Pleșu o „*inducție existențială*, o pedagogie sau o îndrumare a situației trăite, a *modelului* surprins în acțiune. De aici și importanța ascezei care *nu se expune* discursiv, ci *se ilustrează* experimental”⁹.

Noțiunea de *diakrisis* este deosebit de importantă în tradiția ascetică, în conținutul căreia putem deosebi patru sensuri majore: puterea de deosebire (cf. Evrei 5, 14); puterea de pătrundere a gândurilor celorlalți (cf. avva Varsanufie, *Scrisoarea* 572 și Sf. Grigorie Palama, *Triade*, 3,1, 40); deosebirea duhurilor (cf. Luca 9, 55; 1 Cor 12, 10), care este de departe cel mai utilizat sens¹⁰; prevederea (cf. Avva Antonie 8 și Avva Ioan Colov 7)¹¹.

De asemenea, discernământul poate însemna și a-I acorda lui Dumnezeu un timp pentru a acționa (Ps. 118, 126), a nu te pripri înainte ca lucrurile să fie coapte. Nu trebuie să ne încumetăm la prea multe prea de timpuriu, închipuindu-ne că putem urca scara desăvârșirii dintr-un singur salt¹². Acest lucru a fost subliniat cu tărie de avva Varsanufie: „Nu trebuie ca, după ce am pus piciorul pe prima treaptă a scării, să ne așteptăm să ajungem tot atunci pe cea din urmă”¹³. Acest dar al discernământului îl determină pe

⁸ Avva Pimen 22, p. 269.

⁹ Andrei Pleșu, „Când vreau să citesc filozofie, teologie sau literatură, nu iau niciodată în mână *Patericul*”, în Cristian Bădiliță, *Pe viu despre Părinții Bisericii*, Editura Humanitas, București, 2003, pp. 37-38.

¹⁰ Pentru aceasta există o tradiție ascetică extinsă (cf. *Viața Sf. Antonie* XXII, XXXVIII, XLIV; Evagrie Ponticul, *Despre rugăciune* 95; Avva Pimen 52; *Historia Monachorum*, Avva Pitirion 2-3; Sf. Varsanufie, *Scrisoarea* 98; Sf. Simeon Noul Teolog, *Cateheza* 18).

¹¹ Vezi J. Chryssavgis, „*Diakrisis* - discernământul”, în idem, *Sf. Ioan Scărarul – de la pustia egipteană la Muntele Sinaiului*, trad. de Gh. Fedorovici, Editura Sophia, București, 2005, pp. 304-309. De asemenea, discernământul ocupă un loc însemnat și în spiritualitatea Sfântului Ioan Scărarul despre care vom vorbi mai multe în capitolul II. Capitolul special dedicat acestei harisme (*Treapta* XXVI) este unul din cele mai lungi din *Scara* Sfântului Ioan Sinaiul.

¹² Cf. Sf. Ioan Scărarul, *Scara, Treapta* XIV. 8; IV.30.

¹³ Sf. Varsanufie, *Scrisoarea* 85.

Hausherr să afirme că Părinții deșertului au excelat în ceea ce azi se numește psihologie experimentală sau psihanaliză. În opinia sa avva Evagrie Ponticul, Sf. Diadoh al Foticeei sau avva Macarie Egipteanul ar merita din plin atenția psihiatrului interesat de istoria specialității sale¹⁴.

S-a pus adeseori întrebarea dacă discernământul spiritual este darul lui Dumnezeu pur și simplu sau el se datorează, cel puțin în parte, unui rezultat firesc al curăției ascetice? Avva Antonie pare să încline înspre această a doua opinie: „Căci eu cred că sufletul care e curățit în toate privințele și care stă în cele ale firii, făcându-se străvăzător (dioratic), poate vedea mai multe și mai departe decât demonii”¹⁵. Dar aici este vorba mai degrabă de vedere la distanță decât de *kardiognosie*. Prerogativă a lui Dumnezeu (cf. Faptele Apostolilor 1, 24; 15, 8), aceasta nu poate fi în om decât un dar al lui Dumnezeu. În *Pateric* îl putem vedea pe avva Iosif care, înainte de a fi întrebat de vizitatorii necunoscuți, răspunde printr-o punere în scenă legată de întrebarea pe care ei aveau intenția să i-o pună¹⁶. Părinții deșertului considerau discernământul drept un dar al lui Dumnezeu, însă la fel de bine credeau că darurile lui Dumnezeu sunt date în urma unui efort omenesc. Dreapta socotință sau discernământul spiritual este un rod al harului, iar harul este rodul unei despățimiri ascetice¹⁷.

Prin urmare, în tradiția ascetică timpurie discernământul spiritual devine o virtute de căpătâi. Această harismă reprezintă fără îndoială semnul autorității spirituale, fapt pentru care avva Ammona afirmă că *diakrisis* este darul spiritual care separă tânărul ascet de Bătrânul său¹⁸. Pe scurt, discernământul apare ca rezultat al unui proces ascetic îndelungat¹⁹.

În practica îndrumării spirituale vedem de multe ori cum darul discernământului primează atât de mult asupra celorlalte daruri, încât el poate să „echivaleze cu o dispensă de știință”: „Un bătrân avea un ucenic bun. Într-o zi, fiind în toane proaste, l-a dat afară din chilie cu melotă cu tot, iar fratele

¹⁴ Potrivit lui I. Hausherr există anumite trepte în acest dar al discernământului. Un *diakritikos* poate fi în același timp *dioratikos*, adică el poate avea darul clarviziunii, respectiv al *kardiognosiei*. Cel care dispune de aceasta din urmă este cel care este foarte căutat în Răsăritul creștin. *Diorasis* („străvederea”) sau puterea de pătrundere duhovnicească este un fel de radiografie psihică (cf. I. Hausherr, *Paternitatea și îndrumarea duhovnicească în Răsăritul creștin*, ed. cit., pp. 130-131).

¹⁵ *Viața Sfântului Antonie XXXIV*, p. 311.

¹⁶ Avva Iosif din Panefisi 1, pp. 179-180. Pentru mai multe detalii legate de discernământul spiritual, vezi I. Hausherr, *Paternitatea și îndrumarea duhovnicească în Răsăritul creștin*, pp. 130-136.

¹⁷ Pentru o prezentare succintă a discernământului spiritual (*diakrisis*) în *Pateric*, vezi Arhimandrit Nichifor Horia, *Duhovnicia Patericului*, Editura Doxologia, Iași, 2013, pp. 64-70.

¹⁸ Saint Ammonas, „Lettre IV”, în *Lettres des Pères du Désert*, introd., trad., et notes par B. Outtier, A. Louf, M. van Parys, A. Zirmheld, *Spiritualité Orientale*, n. 42, Abbaye de Bellefontaine, 1985, pp. 23-24.

¹⁹ Saint Ammonas, „Lettres IV, X”.

a rămas afară, lângă poartă. Bătrânul a deschis și, văzând-l cum șade acolo, s-a închinat în fața lui și i-a zis: «Părinte, smerenia bunăvoinței tale mi-a biruit toanele. Vino înăuntru: de acum tu ești bătrânul și părintele, iar eu tânărul și ucenicul»²⁰.

Admitem în acest sens împreună cu I. Hausherr faptul că „cei mai vestiți părinți duhovnicești își datorează faima nu studiului lor, ci vieții lor și darurilor de care s-au învrednicit din partea lui Dumnezeu. Căci «vorbia despre credință și citirea cărților dogmatice usucă», în timp ce singură curăția dăruiește un acces la adevărata știință»²¹. Din *Istoria lausiacă* aflăm că, atunci când Paladie s-a referit la învățătorul său, și anume avva Evagrie Ponticul, l-a numit „bărbat purtător de Duh și pătrunzător” (*anner pneumatophoros kai diakritikos*)²² în virtutea harismelor „cunoștinței, a înțelepciunii și a deosebirii duhurilor” de care acesta s-a învrednicit în cei cincisprezece ani de pustie, iar din *Pateric* aflăm că avva Antonie era „purtător de duh” (*pneumatophoros*)²³. Harisma discernământului spiritual se corelează în mod indisolubil cu efortul ascetic, de aceea putem spune că orice ascet poate dobândi această harismă, deoarece nicio condiție omenească nu este exclusă *a priori*. De pildă, din *Pateric* aflăm că avva Mios, un fost sclav, devenise la un moment dat un *diakritikos*: „A mai zis despre un bătrân din Sketis (avva Mios – n.n), născut rob, că devenise plin de discernământ”²⁴. E important să înțelegem însă că harisma discernământului spiritual este un dar de la Dumnezeu. Așa cum a remarcat Mitropolitul Antonie de Suroj, „a te deprinde să fii stareț este cu neputință, așa cum este cu neputință să-ți alegi să fii genial. Putem cu toții să visăm să fim geniali, dar nu este prea greu de înțeles că Beethoven sau Mozart, Leonardo da Vinci sau Rubliov au avut o asemenea genialitate, care nu se poate deprinde în nici o școală din lumea asta, care nu se poate deprinde nici măcar ca urmare a unei îndelungate experiențe – ea este numai darul Duhului Sfânt”²⁵.

În încheiere nu ne rămâne să spunem det că Părinții pustiei s-au impus în conștiința celorlalți tocmai prin această harismă a discernământului spiritual. De asemenea, prin acest dar spiritual, acești remarcabili asceți din secolul IV nu numai că au devenit „luminătorii pustiului”, dar ei au realizat și o amplă psihanaliză de ordin duhovnicesc, aceasta putând fi luată drept un excepțional răspuns creștin dat maximei preluate de Socrate de la Oracolul din Delphi: *gnothi seauton!*

²⁰ Avva Romanul 2, p. 322.

²¹ I. Hausherr, *Paternitatea și îndrumarea duhovnicească în Răsăritul creștin*, ed. cit., p. 101.

²² Paladie, *Istoria lausiacă (Lavsaicon)*, ed. cit., pp. 87-91.

²³ Avva Antonie 30, p. 50.

²⁴ Avva Mios 2, p. 243.

²⁵ Mitropolitul Antonie Bloom, *Adierea Duhului: purtarea de grijă față de suflete*, ed. cit., p. 207.